

Zbornik Koroške. (Za 50. obletnico Zveze komunistov Jugoslavije.) Izdal Klub koroških študentov. Ljubljana 1959. 120 strani. 8°.

Zbornik Koroške je pomembna izdaja Kluba koroških študentov na ljubljanski univerzi. Prispevke so le delno napisali sami študentje, večji del njih so napisali »starešine«, to je ljudje, ki se s koroškimi vprašanji bavijo že dolgo vrsto let. Klub je v tem primeru odigral vlogo organizatorja in zbiralca objavljenega gradiva. Prispevki se v glavnem bavijo z zgodovinskimi problemi, delno pa tudi z geografskimi in gospodarskimi. V celoti pomenijo tehten doprinos k boljšemu poznavanju sedanjega položaja koroških Slovencev.

Peter Ficko daje v članku »Geografski pregled Koroške« (str. 8—13) kratek geografski pregled Koroške, ki je predvsem namenjen za uvod za orientacijo in lažje razumevanje vsebine zbornika. V ta oris so vključeni oni kraji v Avstriji, ki so poseljeni s Slovenci. Pisec oporeka trditvi avstrijskih geografov, da je Koroška strogo individualen geografski prostor, slabo povezan s sosednjimi področji. V posebni, po uradni avstrijski statistiki narejeni tabeli prikazuje padec Slovencev v času od leta 1890—1934 od 84.667 na 26.796. Leta 1951 pa je popis — v ta namen je avstrijska popisna komisija ustvarila posebne jezikovne skupine, ki niso sprejemljive — zabeležil le še 22.543 Slovencev. Ti statistični podatki pa niso točni, so enostranski, kajti po podatkih profesorja dr. H. Kohna je število Slovencev na Koroškem znašalo po drugi svetovni vojni blizu 75.000. Nadalje govori pisec o gostoti naseljenosti prebivalstva ter o njegovi gospodarski strukturi. Posebej kaže avtor na mnogo hitrejši razvoj in napredek Mežiške doline, odkar je ta v socialistični Jugoslaviji.

V članku »Spomini na sodelovanje z okrožnim komitejem KP pod imenom „Sever“« (str. 14—30) govori Ivo Kokal-Imre o delu te organizacije. Temelje zanj sta položila leta 1919 člana KP na Ravnah Lovro Kuhar in Ivan Ditinger. Ivo Kokal, ki je sam delal v tej partijski organizaciji in ima zato članek mnogo memoarski značaj, opisuje delo in pomen organizacije za delavstvo na Ravnah. Zelo podrobno prikazuje prenašanje propagandne literature preko meje v Avstrijo in nazaj, kar je bilo največkrat njegovo delo. Omenja tudi, da je partijska organizacija organizirala v Kefrovih mlinih na Brdinjah tik za Javornikom poleti 1926. leta III. kongres SKOJ. Škoda je le, da avtor kot član, ki je skrbel za varnost in hrano udeležencev III. kongresa SKOJ, ni mogel ugotoviti in navesti točnega datuma, kdaj je bil ta kongres (doslej je znano samo toliko, da je bil junija 1926 — op. pisca). Čeprav je članek memoarskega značaja, ga bo vsakdo, ki se bo ukvarjal z zgodovino KP v Mežiški dolini, s pridom uporabljal.

Iz področja, o katerem je bilo doslej še zelo malo objavljenega, je članek Alojza Krivograda »Narodnoobrambni delovni tabori (1938—1940)« (str. 31—36). Prikazuje nam na kratko delo marksistično orientiranih študentov v času diktature. Ker so bile tedaj vse politične organizacije razpuščene, so se študentje organizirali v društvih, kakršna so bila: Dom visokošolk, ustanovljeno leta 1934, Mladi Triglav, Slovenski klub itd. Ta društva so prirejala delovne tabore na kmetih. Sprva so imeli socialno noto, po letu 1938 pa, ko je bila Avstrija priključena k rajhu, so dobili tudi narodno obrambni značaj. Društva so prenesla svoje delo v kraje, ki so bili tedaj socialno in nacionalno najbolj ogroženi, to je v Prekmurje, Slovenske gorice, Kobansko, Mežiško dolino, Haloze, Belo Krajino in na Kočevsko. Najbolj se je to delovanje razmahnilo leta 1940, ko je bilo največ taborov. Pomen taborov je bil v tem, »da je takratna napredna študentska mladina поблиže spoznala kmečko in delavsko življenje, težave in težnje našega kmeta ter delavca, dalje so se prepričali, da naš mali človek ni tako indiferenten do drugih problemov, kot je na primer takrat bil najvažnejši nacionalni, saj je bilo očitno, da bo Hitler napadel Jugoslavijo« (str. 36).

Olga Kastelic je prispevala članek »Kratek oris protifašističnega boja na Koroškem« (str. 37—46), ki je v glavnem kompilacija po do tedaj že napisani literaturi o Koroški. V orisu podaja nastanek prvih odborov OF poleta 1942 in prvih koroških partizanskih čet pozimi 1942 in spomladi 1943. Konec marca 1943 je bil ustanovljen v Zgornji Koprivni I. koroški bataljon. Leta 1944, to je v obdobju koroške grupe odredov, se je dejavnost koroških

partizanov prenesla tudi severno od Drave, 12. sept. 1944 pa je po ukinitvi Koroške grupe odredov vodstvo vseh enot na Koroškem prevzel Koroški odred. Organizacijo NOB na Koroškem je najprej vodil Okrožni komite za Koroško, nato pa Pokrajinski komite KPS za Koroško, ki se je spomladi 1944 preoblikoval v Oblaslni komite KPS za Koroško. Foleg tega je 1944 nastal tudi Pokrajinski odbor OF za Koroško.

Peter Ficko je v članku »Gospodarska podoba Mežiške doline« (str. 47—57) — kot pravi sam — »nakazal le nekaj značilnih potez gospodarskega razvoja Mežiške doline«, rudarstva, železarstva, kmetijstva in gozdarstva. V njem na kratko podaja razvoj rudarstva in železarstva od začetkov do danes. Nato pa podrobno in tudi s pomočjo tabel prikazuje razvoj in napredek ravske železarne. Ugotavlja, da pomen železarne ni samo gospodarski, temveč je tudi kulturno dvignila Mežiško dolino in so tako Ravne postale pravi kulturni in upravni center Mežiške doline. Značilnost kmetijstva v Mežiški dolini so samotne kmetije, ki so velika ovira za načrtno gospodarstvo. Vedno pomembnejši faktor pa postaja gozdarstvo.

O življenju slovenskih koroških študentov, ki študirajo na Dunaju, poroča Pavle Apovnik v članku »Problem slovenskih koroških visokošolcev v Avstriji« (str. 58—61). Na kratko prikazuje študentske organizacije, v katere se vključujejo avstrijski študenti. Med temi je najmočnejši meščanski blok. Slovenski študentje na Dunaju, ki jih je samo 15, so organizirani v Klubu koroških slovenskih akademikov, ki žive precej izolirani od nemških kolegov.

Apovnik je priobčil tudi članek »Iz spomenice koroških Slovencev avstrijski zvezni vladi« (str. 62—69). V tem članku precej podrobno razčlenjuje nemško-nacionalno pripravljalo delo za odlok z dne 22. sept. 1958 glede dvojezičnega šolstva na Koroškem. Ta odlok je izdal koroški deželni šolski svet na zahtevo nemških nacionalističnih organizacij: »odpravil je načelo obveznega pouka v obeh jezikih in ga postavil na fakultativno osnovo s tem, da je dal staršem pravico, da otroke odjavijo od dvojezičnega pouka. Odpravil je tudi obvezni pouk slovenščine na višjih stopnjah in slovenščino degradiral na položaj fakultativnega predmeta« (str. 114). Vodstvo te gonje proti dvojezičnemu šolstvu je prevzela organizacija »Kärntner Heimatdienst«, ki vrši ne samo kulturni ampak tudi gospodarski pritisk na koroške Slovence. Ponatisnjen je tudi članek Pavla Apovnika »Dinamit in zločinski atentati so sredstva pobesnelih nacionalistov na Koroškem«, ki je bil objavljen ob napadu na sedež slovenskih organizacij v Celovcu v noči od 14. na 15. avgust v Slovenskem Vestniku, dne 21. avg. 1959.

Zgodovino Koroških Slovencev po prvi svetovni vojni obravnava Lojze Ude v članku »Po plebiscitu 10. oktobra 1920 — Kärntner Heimatdienst, Heimatbung« (str. 73—91). V njem opisuje delovanje in nasilje vse nemško-avstrijske organizacije »Kärntner Heimatdienst«, ki je bila tvorba »pangermansko nacionalističnih sil, po svojem formalnem ustanovitelju in vodstvenem sestavu pa deželna uradna institucija« (str. 75). Leta 1924, ko so izstopili iz sosveta »Kärntner Heimatdienst« socialni demokrati, pa se je preimenoval v »Kärntner Heimatbund«, ki ga »je odslej držala le še nacionalistična večina (s krščanskimi socialci) v deželnem zboru in deželni vladi, medtem ko so ga držale prej vse nemškoavstrijske stranke« (str. 84). Tudi Kärntner Heimatbund je nadaljeval politiko Kärntner Heimatdienta in je bil zato leta 1938 priznan kot sestavni del organizacije nacionalsocialistične stranke.

Naseljevanje inozemcev in doseljencev iz drugih avstrijskih dežel na Koroško podaja Vladimir Klemenčič v obširnem članku »Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934—1951« (str. 92—112). Naseljevanje je porastlo predvsem na severnem Koroškem, medtem ko se je moralo prebivalstvo na južnem Koroškem izseljevati in iskati zaslužka izven Koroške. Vzrok temu je neenak razvoj neagrarno gospodarske dejavnosti. Severna Koroška se gospodarsko hitreje razvija, južna Koroška pa je gospodarsko precej zaostala, kar pa ni njena krivda, kajti severna Koroška ima večjo podporo nemškega kapitala. To vzbuja upravičen sum »da je naseljevanje z Nemci diktirano z namenom, da bi se nacionalna struktura prebivalstva načrtno spreminjala v škodo Slovencev« (str. 109).

Janko Pleterski je napisal članek »Materinščina otrok in pouk na koroških osnovnih šolah« (str. 113—120). Avtor se v članku v glavnem omeji na posledice, ki so nastale na Koroškem za slovensko manjšino po odloku 22. sept. 1958, s katerim so bile ukinjene dvojezične šole. Ugotavlja, da so bili pod germanizacijskim pritiskom od slovenskega pouka odjavljeni v zelo velikem številu tudi otroci slovenskega materinega jezika. Po koroški statistiki o dvojezičnem pouku na osnovnih šolah bi število otrok s slovensko materinščino znašalo v šol. letu 1958/59 vsaj 4820, to je že za 2726 več, kakor pa jih je ostalo pri- glašenih za dvojezični pouk, to se pravi, da je najmanj 56,56 % vseh slovenskih otrok izgubilo pravico šolanja v materinščini. Dejansko pa je odstotek otrok slovenskega materinskega jezika na osnovnih šolah znatno večji. Po cenitvi britanskih okupacijskih oblasti »je leta 1946 bilo na Koroškem do 60.000 Slo- vencev. To bi preneseno na prebivalstvo dvojezičnega ozemlja leta 1961 (97.925) znašalo blizu 61 % ali nad 6000 slovenskih otrok v šolskem letu 1958/59. Po ocenitvi profesorja za zgodovino na City College v New Yorku dr. H. Kohna pa je število Slovencev na Koroškem znašalo po drugi svetovni vojni blizu 75.000. To bi spet, procentualno preneseno na učence dvojezičnih osnovnih šol v šol. letu 1958/59, pomenilo okrog 7500 učencev slovenske materinščine. To je precej realno število, ki se v glavnem ujema tudi z navedbami samih koroških Slovencev« (str. 117).

Slavka Kajba

Letopis Muzeja narodne osvoboditve LR Slovenije v Ljubljani I. in II. letnik. Izdal Muzej narodne osvoboditve, I. letnik je izšel leta 1957, ima 181 strani s slikami + 1 barvno prilogo. 8°. II. letnik je izšel leta 1958, ima 303 strani s slikami + 1 barvno prilogo + oglase. S^o.

Leta 1957 je prvič izšel Letopis Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani. Uvodno besedo je napisal dr. Marjan Dermastja, ki je pri tem poudaril pomen Letopisa in sploh dela Muzeja narodne osvoboditve. Leta 1958 je izšel drugi letnik Letopisa. Njegova vsebina je pisana v stilu prvega letnika. Sodelovali so nekateri stari avtorji, pridružili pa so se jim še novi. Po tematiki moramo prispevke v Letopisih razdeliti v 3 skupine: 1. v historične razprave, 2. v me- moarske prispevke in 3. v kronologije in muzejsko strokovne obdelave.

Tone Ferenc, Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo in njegovo delo (I, str. 7—35)

Med slovenskimi pokrajinami sta glede NOB kompleksno obdelani Koroška in Slovensko Primorje. Prva v Koroškem zborniku, druga v zborniku Slovensko Primorje in Istra, ki ga je izdala založba Rad v Beogradu leta 1953 (o narodno- osvobodilni borbi v Slov. Primorju je pisal dr. Ivo Juvančič). Kompleksno obdelavo narodnoosvobodilne borbe v obmejnih pokrajinah je narekoval boj za naše meje po letu 1945. Toda številni problemi so dobili v splošni obdelavi relativno malo prostora, so pa zelo pomembni in terjajo posebno obdelavo. Tako vprašanje je Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo in proble- matika okrog osvobojenega ozemlja v Slovenskem Primorju oziroma problem splošne ljudske vstaje, ki je bil doslej obdelan bolj s stališča vojaških dogodkov, manj pa s stališča razvoja oblastnih in političnih organov. Tone Ferenc se je odločil, da obdela problem Narodnoosvobodilnega sveta v Slovenskem Primorju. Avtor govori v razpravi o ustanovitvi sveta in njegovih odlokih, od katerih so najpomembnejši: odlok o mobilizaciji, ki je skupaj s prostovoljci ustvaril deset novih brigad in več odredov; odlok o volitvah v občinske narodno- osvobodilne odbore, ki tvorijo izjemo tako glede stanja v ostalih delih Slovenije, kjer v tem času ni bilo volitev, kakor glede samih nazivov teh organov, na primer namesto krajevni — občinski narodnoosvobodilni odbori, poleg njih pa še vaški pododbori in pa okrožni narodnoosvobodilni odbori, česar osvobojeno ozemlje v Ljubljanski pokrajini v tem času in tudi v letu 1942 ni poznalo;